

ИЗГРАДЊА ОБРАЗОВНОГ МОДУЛА У СИСТЕМУ ОДБРАНЕ У ФУНКЦИЈИ СУПРОТСТАВЉАЊА КОРУПЦИЈИ*

Срђан Благојевић** и Борислав Гроздић

Рад проблематизује један сегмент етичког образовања припадника Министарства одбране и Војске Србије – антикорупцијску превенцију, без претензија да понуди целовит систем етичког образовања. Предложени су битни чиниоци садржаја образовног модула система одбране за изградњу интегритета појединаца и институција за борбу против корупције. Реализација образовног модула, према предложеном моделу, представљала би важан фактор смањења ризика од корупције у систему одбране.

Кључне речи: *корупција, модул, морал, етика, традиција, професија*

Corruptio optimi cuiusque pessima!
(Поквареност најбољих је најгора ствар)

Увод

О томе шта је највећа претња данашњице, да ли је то корупција, као што тврди Михаил Ходорковски или нуклеарно оружје, глобално загревање, тероризам, сиромаштво или нешто друго, мишљења могу бити подељена, али је неспорно да корупција представља једно од највећих глобалних пошести са којим се суочава човечанство данас. Ова појава изазива опште незадовољство, како појединаца, тако и шире заједнице, највише погађајући најугроженије и најсиромашније. Чињеница да без државне управе и бирократије не може бити ни корупције, али немогућност да се избори против ње мора се сагледавати у оквиру процеса глобалног испољавања немоћи државе да и даље обавља бројне функције, које је у последњих неколико векова преузела на себе, као што су здравство, социјална и пензијска заштита, образовање, безбедност и дуго.¹

* Рад је настао у оквиру научноистраживачког пројекта, шифра НИ пројекта – ВА-ДХ/1/13-15, под називом „Етичко образовање у систему одбране Републике Србије”. Пројекат финансира Министарство одбране Републике Србије у периоду 2012–2015. година. Руководилац пројекта је ван. проф. др Борислав Гроздић.

** Доцент др Срђан Благојевић, srdjan.blagojevic@mod.gov.rs

¹ N. Mrvić-Petrović, N. Mihailović, Z. Petrović, *Vanugovorna odgovornost države za štetu pričinjenu njenim građanima*, Vojnoizdavački zavod i Institut za uporedno pravo, Beograd, 2003, 20-56, N. Mrvić-Petrović i J. Čirić, *Sukob javnog i privatnog interesa (u trouglu moći, novca i politike)*, Vojnoizdavački zavod i Institut za uporedno pravo Beograd, 2004, 27-28.

Чињеница је да у „корумпираном окружењу” систем одбране не може независно и сам за себе да промовише моралне вредности и морално понашање, већ то мора да ради уз помоћ надлежних органа државе и међународне организације. С тим у вези, потребно је да као припадници система одбране пружимо допринос у решавању тог значајног друштвеног проблема.

Да би се створило повољно окружење за поштовање темељних друштвених вредности и моралних норми у систему одбране, од суштинске је важности да се обезбеди морални интегритет установа Министарства одбране и неморална понашања субјеката система одбране сведу на најмању могућу меру. У борби против корупције веома је значајно усмерити позитивну друштвену енергију на институције одбране, процедуре и механизме који стоје на располагању, пре свега у области управљања, транспарентности и одговорности могућих актера корупције у систему одбране, а не само на кривична дела појединаца и њихово судско гоњење. Познато је да су различити видови супротстављања корупцији, уопштено речено: превенција, репресија (откривање и санкционисање корупције) и едукација.

Наведене чињенице указују на потребу изградње образовног модула система одбране, који би имао за циљ да едукацијом припадника система одбране јача моралну свест и осетљивост о штетности корупције као друштвене појаве, да упозна своје припаднике са условима који погодују њеном развоју, њеним манифестним облицима, као и конкретним начинима борбе против корупције. Од велике је важности и да се јасно идентификују могућности које за корупцију пружа сектор одбране, што би умногоме помогло утврђивању реалног стања и осмишљавању ефикасних мера и акција у борби против корупције у овом осетљивом сектору савременог друштва. Осим тога, неопходно је стално развијати антикоруптивну климу да корупција није само кажњиво понашање у сваком правном систему већ, пре свега, неморалан поступак (пракса), те да је превентива један од најбољих начина за сузбијање те патолошке друштвене појаве.

Као битан чинилац ефикасног супротстављања корупцији намеће се потреба јачања поверења припадника система одбране да о корупцији говоре јавно.² Без ове врсте поверења и подстицања надлежних и појединаца у систему одбране изостајаће и ентузијазам и спремност припадника система одбране да се и сами супротстављају овој штетној друштвеној појави. То је могуће стећи реализацијом садржајно и методски добро осмишљеног образовног модула. Александар Фатић с пуним правом истиче: „Морална едукација јавног службеника је примарни задатак демократских институција; та едукација мора да укључи и изградњу врло јасних етичких кодекса поступања за јавну службу заснованих на генеричким, етичким системима. Надзор над поступањем јавних службеника такође мора бити превасходно етички и мора се спроводити у редовима њихових колега.”³ На тај начин могуће је морални осећај у јавној управи подићи на виши ниво.

² Још увек се сећамо случаја „узбуњивача” Горана Милошевића, руководиоца наплатне рампе Пожаревац, који је указавши на друмску мафију добио отказ и три године био без посла. Безуспешни су били сви његови покушаји да се запосли и тек након интервенције повереника за јавне информације од јавног значаја и тадашњег надлежног министра враћен је на посао, на наплатну рампу у Пожаревцу. Након свега што је проживео изјављивао је да не би поново тако поступио, јер је прескупа цена „узбуњивања”.

³ А. Фатић, „Корупција и моћ у јавној управи”, *Друштвени аспекти организованог криминала*, А. Фатић и В. Бановић (уредници), Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2011, 318.

Циљеви образовног модула

Опредељујући се да дамо допринос у реализацији овог значајног посла нудимо предлог образовног модула Министарства одбране и Војске Србије који је намењен ефикасној борби против корупције.

Чињеница је да су циљеви изградње интегритета припадника Министарства одбране и Војске Србије, као и њихових институција и радних процеса свакако више-струки. С једне стране, сазнања стечена проучавањем корупције као сложеног моралног, друштвеног, политичког и правног феномена могу да послуже за формирање научно-сазнајне подлоге за праксу легалног деловања свих субјеката система одбране, а с друге стране, за праксу субјеката одбране у спречавању настајања свих појавних облика корупције у свом окружењу. С треће стране, сазнања до којих ће се доћи дубљим проучавањем овог проблема могу послужити субјектима система одбране као корисна оријентација у њиховом понашању, што има значајну етичку димензију.

Чињеница је да је мало оних припадника Министарства одбране и Војске Србије који су током свог школовања били у прилици да проучавају феномен корупције и за многе су једини извори сазнања о њему били новински чланци и вести са телевизије. Не рачунајући појединце који су се током свог образовања дубље бавили проблемима корупције, велика већина припадника система одбране била је ускраћена да корупцију сагледава са научног, социолошког и етичког аспекта на прави начин. То је један од битних разлога због којег треба темељно приступити изради модула за изградњу интегритета у систему одбране. Иако је чињеница да познавање неког друштвеног феномена какав је корупција није једини услов за њено сузбијање, неспорно је да представља за то добру претпоставку.

У складу са декларисаним циљевима израде образовног модула за изградњу интегритета у Министарству одбране и Војсци Србије и формулисаним образовним принципима, које овај модул треба да задовољи, оправдано је и потребно да се предложе оквирни садржаји, који ће бити обухваћени овим образовним процесом.

Утврђивање садржаја образовног модула

Да би се на одговарајући начин одредили садржаји образовног модула потребно је правилно класификовати категорије припадника система одбране и нивое на којима би се одвијао образовни процес, односно процес обуке. С обзиром на субјекте којима је образовни садржај намењен, јасно се указује потреба за различитим структурама и димензијама наставног садржаја, а самим тим и потреба за различитим едукаторима, који су у довољној мери стручни за ту проблематику и који поседују способности и вештине да своја знања и искуства пренесу одређеним категоријама припадника система одбране.

Прва фаза у овом сложеном процесу била би, свакако, утврђивање наставних садржаја који би се бавили изградњом интегритета, са посебним освртом на проучавање корупције као сложеног друштвеног феномена. Иако садржаји не би били исти за све категорије припадника МО и ВС, јер би њихова димензија зависила од стручних и образовних профила потенцијалних слушалаца – полазника курсева и реализовали би се у оквиру наставних садржаја, односно садржаја обучавања, по-

стоји потреба да се утврде битни чиниоци садржаја које би било неопходно разматрати на свим утврђеним нивоима. Да бисмо свестрано сагледали проблем и утврдили битне чиниоце наставних садржаја модула, а касније и утврдили могуће начине едукације и обуке, пошли смо од појмовног одређења корупције, као и њених савремених појавних облика. Осим тога, морају се узети у обзир специфичности нашег друштва и система одбране, при чему нарочито треба водити рачуна о културним особеностима и променама у области морала.⁴

Корупција је веома сложен, вишедимензионални проблем, коме се може приступити са различитих аспеката. Према томе, у зависности од приступа (да ли се само односи на јавни сектор или секторски неутрално и сл.), корупција се на више начина може разумети и дефинисати.

Мудри Конфучије назива *ректификацијом* чињеницу да у добро уређеном друштву свака ствар има своје право име, односно сваки назив себи примерен садржај у ствари самој. Према томе, „корупција”, назив који се код нас учестало користи тек неколико деценија уназад, већ у свом имену крије и суштинско значење. Латински „*corruptio*” у српском језику значи *поқвареност, кварност, изопаченост, разврат*.⁵ Каква је то поқвареност? Није ни физичка, ни техничка, ни материјална. Ради се, дакле, о моралној поқварености. Корупцију као појаву суштински одређује неморалност, па многи аутори као супротност корупцији с правом истичу честитост (интегритет), моралност. То значи да у друштву нису прихваћена и не примењују се доследно чврста морална правила која осуђују корупцију и тако се стварају услови за већу подложност корумпирању грађана.⁶ Када би поступили по Конфучијевој препоруци о „ректификацији”, значи сваку ствар назвали својим правим именом, онда би за наше друштво и државу говорили не да су корумпирани, већ да су поқварени, изопачени. Као такви налазимо се иза половине осталих земаља у свету.

По правилу, свако ће прво помислити „корупција то нисам ја, поқварени, изопачени (корумпирани) су тамо неки други, носиоци значајних одговорних функција...” а право питање које се мора поставити је „колико сам ја поқварен и изопачен и колики је мој допринос што се Србија од свих земаља света годинама по корупцији налази између 78. и 80. места?” Значи, уколико би корумпиране људе назвали правим именом, звали бисмо их „поқварењаци”. У српском језику то има посебну тежину, велика је разлика кад би некоме рекли „ти си корумпиран” или „ти си поқварењак”. А шта је друго лекар који тражи новац унапред за себе да би некога оперисао или обавио порођај, који зарађује на цитостатикима за децу, професор који узима новац од студента да би му дао прела-

⁴ N. Mrvić-Petrović, „Moralne komponente sprečavanja korupcije”, *Borba protiv korupcije – iskustva i poređenja*, priredio dr Jovan Ćirić, Institut za uporedno pravo, Beograd, 2013, 25.

⁵ Према Вујаклији: *корупција* (лат. *corruptio*) поқвареност, кварност, изопаченост, разврат; поткупљивање, подмићивање, поткупљење, подмићење; кварење, укваривање, труљење, распадање; кривотворење (списа, мере, тега и сл.), М. Вујаклија, *Лексикон страних речи и израза*, Просвета, Београд, 1980, 472. Најстарије значење појма *корупције*, које датира из 11. века, било је управо *изопачење душе*, а савремено значење према коме *корупција* значи да се неко лице, које располаже одређеним овлашћењима, обећањима и поклонима привуче да поступи противно својим дужностима, добија 1283. године. Види: *Korupcija: Osnovni pojmovi i mehanizmi za borbu*, priredio Goran P. Ilić, Pravni fakultet Универзитета у Београду, Beograd, 2007, 7.

⁶ Види шире: N. Mrvić-Petrović, „Moralne komponente sprečavanja korupcije”, *Borba protiv korupcije – iskustva i poređenja*, priredio dr Jovan Ćirić, Institut za uporedno pravo, Beograd, 2013, 21-30; J. Ćirić, „Križa morala i korupcija”, *Nova srpska politička misao*, 2009, XVII, 1-2, 233, S. Vuković, *Pravo, moral i korupcija*, Institut društvenih nauka, Beograd, 2005, 27.

зну оцену на испиту или као услов поставља да се купи његов уџбеник, судија који суди не према закону и правди већ величини „мита“ и слично. Могли би да наведемо примере корупције и у осталим професијама и сферама друштвеног живота.

Најпознатију дефиницију корупције дао је Вито Танци, који тврди да: *уколико дође до намерног нарушавања принципа непристрасности при одлучивању у циљу присвајања неке погодности можемо говорити о постојању корупције*.⁷ Према том одређењу елементи корупције су: *(не)пристрасност, намера, одлучивање, присвајање погодности*.

Непристрасност значи да између доносиоца одлуке и заинтересованих лица не постоји никакав утицај у процесу одлучивања. О непристрасности, као принципу праведности, говори још Аристотел. Она се, најкраће речено, испољава у поступцима који уважавају добро других, а неправда је, поред кршења закона, пристрасност и лакомот.⁸ *Намера* је усмереност ка нарушавању начела непристрасности при одлучивању. Нема корупције, као ни неморалног поступка (праксе) уопште, уколико не постоји намера, ако је пристрасна одлука донесена из незнања, погрешних уверења, неспособности. *Одлучивање* значи да нема корупције уколико макар један од учесника није у прилици да доноси неку одлуку, јер је предмет корупције управо садржај те одлуке. На крају, *присвајање погодности*, што може бити било које врсте, уже (сам доносилац одлуке присваја неку погодност) и шире значење (било који учесник у корупцији присваја неку погодност – рођак, пријатељ, кум, члан партије и други доносилац одлуке).⁹

У Закону о Агенцији за борбу против корупције корупција се дефинише као *„однос који се заснива злоупотребом службеног, односно друштвеног положаја и утицаја, у јавном или приватном сектору, у циљу стицања личне користи или користи за другог*“.¹⁰ Дакле, елементи корупције су: злоупотреба службеног, односно друштвеног положаја и стицање приватне користи. У Грађанскоправној конвенцији против корупције Савета Европе корупција дефинише као: *„захтевање, нуђење, давање или примање, директно или индиректно, мита или сваке друге незаслужене користи или стављање у изглед исте, које ремети правилно обављање било које дужности или понашање које се тражи од примаоца мита, незаслужене користи или користи која се у том смислу ставља у изглед*“.¹¹

У светској социолошко-криминолошкој, политичко-правној, економској и безбедносној литератури под појмом корупција подразумевају се и бројна друга значења. Синтеза свих значења овог појма може се изразити једним заједничким именитељем који указује на то да је корупција у својој основи: *злоупотреба службеног положаја или јавних овлашћења ради остваривања личне користи за себе или другог*.¹² У ужем смислу, под корупцијом се подразумевају *дела активног и пасивног*

⁷ V. Tanci, Corruption, Arms-Length Relationships, and Markets, 1995, наведено према: *Корупција у Србији*, В. Беговић, В. Мijatović (редактори), CLDS, Beograd, 2001, 10.

⁸ Аристотел, *Никомахова етика*, 1129а, 1129б.

⁹ N. Nenadić, „Појам и узроци корупције“, *Корупција основни појмови и механизми за борбу*, приредио G. P. Ilić, Правни факултет Универзитета у Београду, Beograd, 2007, 18-19.

¹⁰ Исто, 22.

¹¹ Исто, 23.

¹² Према дефиницији Transparency International, корупција је злоупотреба поверених овлашћења за приватне сврхе. По овоме схватању, корупција се не ограничава на злоупотребу поверених овлашћења у јавном сектору и у вршењу јавних послова, него се односи на све послове на којима је могуће, с обзиром на радно место, злоупотребити овлашћења и тако прибавити за себе или своје материјалну или неку другу корист.

подмићивања, трговине утицајем и злоупотребе јавних овлашћења одговорног службеног лица или лица која врше послове од јавног интереса.¹³ У ширем смислу, корупција обухвата понуду или прихватање било какве незаслужене погодности за себе или за друго физичко или правно лице, чиме се проширује инкриминација овог коруптивног дела и на приватни сектор.¹⁴

Захваљујући наведеним дефиницијама могу се идентификовати битни чиниоци садржаја наведеног модула, јер да бисмо знали како да се од нечега заштитимо морамо бити потпуно свесни од чега се штитимо, тј. какву врсту интегритета морамо да створимо, како код појединаца, тако и за институције система одбране. Према томе, чиниоци садржаја нашег образовног модула су следећи:

1. Услови који доприносе настанку и развоју корупције,
2. Субјекти – учесници у корупцији (појединци и институције),
3. Мотиви, интереси и циљеви субјеката корупције,
4. Манифестне и латентне делатности корупције,
5. Методе за идентификацију коруптивних делатности и начини превентивног деловања субјеката система одбране на супротстављању корупцији,
6. Ефекти изградње интегритета и сузбијања корупције:
 - а. ефекти по појединце, припаднике система одбране,
 - б. ефекти по институције система одбране,
 - в. ефекти по државу.

Садржај образовног модула требало би да буде испреплетен неговањем и развијањем богате антикорупцијске традиције, коју баштини српски народ, односно васпостављањем традиционалних моралних вредности и норми. Будући да се непостојање моралних ауторитета и релативизација моралних норми у друштву сматра једним од најзначајнијих узрочника корупције, наводимо само неколико узорних примера за опонашање.

Из епске народне песме *Урош и Мрњавчевићи* у националну свест архетипски су уграђени вредности и веровања, који могу да представљају снажну превенцију против више облика корупције, као што је подмићивање, изнуда, сукоб интереса, фаворизовање, непотизам. У наведеној песми Краљевић Марко, коме је припало да у улози судије одреди царског наследника, одолева наговорима оца, стрица, кума и не пресуђује неправедно у њихову корист по рођачкој и кумовској основи, од чега би имао и лични интерес. Напротив, поступа према томе како га је мајка Јевросима заклела: „*Немој, сине, говорити криво/Ни по бабу, ни по стричевима./Већ*

¹³ Светска банка корупцију дефинише као злоупотребу јавних овлашћења за приватне сврхе. Ова дефиниције се разликује од дефиниције Transparency International у подручју деловања у којем долази до вршења дела корупције, јер према дефиницији Светске банке корупцијом се не сматрају радње почињене изван јавне сфере. Према томе, корупција не би могла постојати у приватном сектору.

¹⁴ Многи аутори под ширим значењем корупције сматрају, осим подмићивања, и: а) заштиту (патронат над неким); б) сукоб интереса; в) задовољавање приватних пословних интереса преко јавне службе и стицање прихода на основу вршења функције у јавној служби; г) стицање користи на одговорној функцији у државном предузећу задовољењем приватних пословних интереса и крађом; д) стицање материјалне добити злоупотребом положаја; њ) крађу у државном сектору; одржавање неетичких контаката са приватним сектором (нпр. узимање провизије да би се закључио неки комерцијални уговор); е) подмићивање у случају да држава одлучује о појединим правима неког правног и физичког лица; ж) злоупотребу информација које су важне за трговинска и пословна питања (а до којих је јавни службеник дошао преко своје функције или положаја) и з) спречавање конкуренције или неке друге активности.

по правди Бога истинога;/Немој, сине, изгубити душе;/Боље ти је изгубити главу./Него своју огр'ешити душу." Да је морално поступање вредност изнад живота као аксиом постоји у нашој националној свести, само га је потребно оживети.

И данас је актуелно сјајно сагледана и предочена нам национална карактерологије Срба након Првог светског рата, коју нам је оставио Арчибалд Рајс: „Нисте били лакоми. Данас су, иако релативно мало раде, многи од вас постали похлепни. Долазили су у додир са другим земљама пре великог рата, а нарочито током њега. Видели су раскош великих западних градова и задивила их је видљива моћ новца, а нису увидели шта је у њој лажно. Када су се вратили кући, желели су да се по сваку цену обогате, али не великим и поштеним радом. Присетили су се својих некадашњих турских господара, па су кренули њиховим примером у корупцију. И тако се у ову земљу, која је некад била земља суште честитости, увукла одвратна корупција, о којој ћу касније, дуже говорити јер је она заразила посебно оне међу вама који се охоло називају 'интелигенцијом земље'."¹⁵

Сведоци смо да се због корупције, и код нас и у свету, против многих министара, па и председника влада, најчешће по окончању њихових мандата, покрећу судски поступци, који се завршавају чак и затворском казном. А имала је Србија министра финансија, чувеног Лазу Пачу¹⁶, који је, кажу, на тој функцији имао две мастионице, једну за службене потребе, а другу за приватна писма. Данас нам је тешко и да замислимо поступак једног војника који је приликом демобилизације после Првог светског рата, враћајући пушку, вратио и пола преосталог хлеба. Или познати дијалог војводе Степе Степановића са поштаром када му је донео прву пензију, што су касније забележиле многе новине: поштар: „три хиљаде динара, господине војвода” (за 1000 динара могао је да се купи пар најбољих волова, за један динар седам јаја); војвода: „Мангупи! Мангупи! Хоће да упропасте државу! Враћај паре, момче! Нека бар преполове! Шта би с толиким парама?!”¹⁷ Неизоставно штиво у сваком нашем антикорупцијском програму требало би да буде текст Светог владике Николаја (Велимировића) *Не кради државу*, у којем с правом корупцију поистовећује са мародерством.¹⁸ Постоје и данас живи примери за узор и код нас и у свету.¹⁹

¹⁵ Р. А. Рајс, *Чујте Срби! Чувајте се себе*, Фондација „Др Арчибалд Рајс”, Епархија шабачко-ваљевска, Цирих-Београд, 2004, 23-24.

¹⁶ Лазар Пачу је био министар финансија у три периода: јануар 1904 – мај 1905, април 1906 – јануар 1908. и август 1912 – октобар 1915. године. Остао је запамћен по неколико анегдота, као штедљив министар финансија, мада је и под њим буџет брзо растао. Примера ради, краљу Петру I Карађорђевићу требало хитно 200.000 динара, па је послао секретара код министра Пачуа да му унапред исплати ову суму од владареве плате. Др Лаза саслуша секретара, кисело се осмехне и каже: „Не може!” Згранутом секретару своју одлуку објаснио је овако: „Умре краљ, не дај Боже, а смртан је као сви ми. Ко ће онда да врати дуг државној каси? – Зна се Лаза. Или, политичари натерају краља да абдицира. Ко ће да плати дуг? – Опет Лаза. Него брате, да мене не би болела глава, иди ти у Кредитну задругу, они дају зајам. Знаш те поштен си човек, бићу ти жирант на меници, код њих узми тих 200.000 динара. Овде не може! И квит! Секретар се вратио на двор необављеног посла, а и краљ се, кажу, није наљутио. Поштовао га је јер је знао да Пачу, на свој начин, све то ради за добробит Србије и да неће ни пару присвојити. М. Анђелковић, *Животописи знаменитих Срба, биографске приче*, Златоусти, Београд, 2003, 95.

¹⁷ *Небеска Србија*, прир. В. Димитријевић, Ман. Сланци, Београд, 2002, 103.

¹⁸ „Тако и ко нанесе штету појединцу, или многим, или целој држави. Ко учини штету држави, учинио је штету милионима грађана те државе. Отуда је крађа од државе далеко већи преступ него крађа од појединих људи.

Чиниоци садржаја образовног модула

Услови који доприносе настанку и развоју корупције

Садржаји који се тичу услова у којима настаје корупција и који погодују њеном развоју свакако представљају почетни основ за разматрање нашег проблема, а тиме и почетни основ изградње интегритета. Да би радили на изградњи интегритета, тј. стварању неких бољих, повољнијих услова, неопходно је да прво темељно анализирамо све друштвене услове који овој појави доприносе, тј. да утврдимо слабости услова у којима функционише систем одбране.

Овде је важно истаћи да је због повећане свести о корупцији и ефектима њене штетности у последњих тридесет година организован велики број међународних конференција које су се бавиле анализом друштвених услова који погодују корупцији. Хитност потребе за организованом борбом против корупције и за већом међународном сарадњом у тој области, приморали су највише међународне организације и институције да се више баве овим проблемом. Суштинским проблемима корупције у националним и интернационалним размерама бавили су се: Организација уједињених нација, OECD²⁰, Европски савет, Европска унија и друге регионалне међународне организације.

Као заједничко становиште о друштвеним условима који погодују корупцији може да се наведе следеће:

- а) непостојање прецизне и јединствене међународно признате дефиниције корупције;
- б) непостојање антикорупцијске усмерености политичког фактора и институција државне власти у националним земљама;
- в) непостојање конзистентне превентивне стратегије у борби против корупције која садржи јасну идентификацију криминалних понашања која се сматрају корупцијом;
- г) непостојање кодекса професионалне етике у различитим областима друштвеног живота у националним земљама у којима се промовише антикоруптивна култура;

И још: ко украде од појединца, украде од имућнога, од онога који има. Ко пак украде од државе, тај украде од свију који плаћају порез држави, то јест не само од имућних него и од сиромаша, јер порез држави плаћају и сиромаси, слуге и слушкиње, аргати и надничари, прагње и послужитељи, печалбари по туђим земљама и бедни трудбеници по рудокопима испод земље, и сељак који оре са кравама, и самохрани старци и старице, и чистачи улица. За порез продаје се сиромашу кућа, и овца, и бакрач, и све покућанство. Човек који нема ништа, мора да позајми и да плати порез. Државно благо заливено је потоцима зноја и суза сиротињских. Пут којим то благо тече у државну благајну испуњен је вапајем и ридањем. Заиста, тешко је замислити веће непоштење него пружити руку и украсти од тога општег, државног блага. И тешко је замислити веће глупости од те.“; Николај Велимировић, *Не кради државу*, Манастир Лелић, Ваљево, 2003, 16.

¹⁹ Да и данас постоје часни и поштени носиоци најодговорнијих функција, као пример може да служи председник Уругваја Хозе Мухика, који користи само 10% своје плате (од 12.500 долара, са себе задржава 1.250), а остало даје у добротворне сврхе. Зато се сматра најскромнијим председником на свету и носи надимак „најсиромашњи председник на свету“. Под његовим вођством Уругвај има најмању стопу корупције у Јужној Америци, а Мухика тврди да га не занимају невероватни износи и бројни банкарски рачуни, јер оно највредније што има не може се купити новцем. Уругвај је трећи по развијености на континенту и једна је од ретких држава која је успела да избегне рецесију и задржи позитивну стопу раста.

²⁰ Савет ОЕСД-а, сходно својим препорукама о подмићивању, под подмићивањем сматра „директно или индиректно нуђење или обезбеђивање било какве материјалне користи или неке друге вредности дате страном јавном службенику, који крши своје законите дужности, с циљем да се добије или задржи неки посао.“

д) немогућности да се утврди одговорност подмићивања страних службеника у међународним размерама, и

ђ) неједнакости третирања одговорности за корупцију у државном и приватном сектору, итд.

Резултати до којих се дошло свакако описују услове који су погодни за настанак и развој корупције, а чињеница је да се односе на постојећу правну регулативу, тј. недостатак правне основе за предузимање адекватних превентивних мера у сузбијању корупције. Због изузетне опасности од корупције која је у оваквим друштвеним условима изражена, Уједињене нације²¹ и друге међународне регионалне организације²² биле су приморане да кроз низ међународних правних аката донесу почетну правну основу и инструментаријуме за организовану заједничку акцију у откривању, кривичном прогону, процесуирању и сузбијању коруптивних понашања.²³

Анализирајући остале друштвене услове који погодују корупцији, као што је стање друштвено-економских криза, криза правних система, криза морала, поремећен систем вредности може се рећи да је корупција један од највећих друштвених проблема савремених држава.²⁴ Она је директно зависна од карактера политичког система и политичких односа, те степена демократичности савременог друштва, развијености степена контроле грана државне власти од стране грађана, слободних избора и медија, снаге политичке опозиције и степена развијености владавине права.

Због свих наведених друштвених услова, посебно у земљама у транзицији, корупција је у последњих двадесет година веома раширена. Систем одбране, као важан чинилац политичког система свакако да је умногоме зависан од карактера самог политичког система и да се сусреће са сличним и истим проблемима, па и са корупцијом. Због тога је важно упознати све припаднике система одбране са карактеристикама услова који владају у окружењу, самој држави и систему одбране, а који доприносе корупцији.

²¹ Члан 1 Конвенције Уједињених нација указује на то да свака земља чланица преузима обавезу да следећа дела учини кажњивим: 1) нуђење, обећавање или давање било каквог новчаног износа, поклона или неке друге вредности од стране било ког правног или физичког лица, неком јавном службенику или њему у корист, као незаконит утицај на извршење или уздржавање од извршења његових дужности; 2) директно или индиректно изнуђивање, захтевање, прихватање или примање или каквог новчаног износа, поклона или неке друге вредности од стране јавног службеника у сврху незаконитог извршења или уздржавања од извршења својих дужности.

²² Грађанскоправна конвенција против корупције Савета Европе, у члану 2. под корупцијом подразумева „захтевање, нуђење, давање или примање, директно или индиректно, мита или сваке друге незаслужене користи или стављање у изглед исте, које ремети правилно обављање било које дужности или понашање које се тражи од примаоца мита, незаслужене користи или користи која се у том смислу ставља у изглед”.

²³ На сличан начин као и у Конвенцији УН против корупције (УНЦАЦ) поступило се и у Кривичноправној конвенцији о корупцији Већа Европе (http://www.ohr.int/ohr-dept/afd/int-ref-ef/coe-crim-lcc/default.asp?content_id=5257).

²⁴ Под савременом државом у политиколошко-правној теорији подразумевају се оне државе у којима је: 1) изражен степен развоја стварне демократије у друштву; 2) степен развоја људских слобода и права једнако достижних за све грађане; 3) степен израђености материјалне основе друштва на таквом нивоу да сви чланови друштва имају једнаке шансе да демонстрирају своје способности слободно; 4) степен развоја науке, културе и образовања који обезбеђује свим члановима друштва да имају широко, неограничено, поље стварања и коришћења културних творевина, без сиромашних и обесправљених појединаца и друштвених група.

Субјекти – учесници у корупцији (појединци и институције)

Битан чинилац садржаја образовног модула за изградњу интегритета свакако је и упознавање полазника курсева са субјектима – учесницима у корупцији. Да бисмо на прави начин идентификовали субјекте корупције, полазну основу за то нашли смо у наведеним дефиницијама корупције. С обзиром на то да је корупција у својој основи злоупотреба службеног положаја или јавних овлашћења ради остваривања личне користи, у овом чиниоцу садржаја модула потребно је идентификовати све субјекте система одбране који су могући починиоци коруптивног дела, како оне који нуде и пристају на давање мита, тако и субјекте примаоце.

Познато је да су потенцијално највећи извори корупције тамо где су овлашћења највећа, односно да се степен корупције увек мери по томе каква су овлашћења и положај. Овде треба размотрити све функције које се одвијају унутар система одбране, па на основу њих идентификовати и групе субјеката – учесника у корупцији. Посебно место могу заузети поједине функције система одбране као што су:

- планирање одбране,
- јавне набавке,
- војно здравство,
- војно образовање,
- персонални послови (запошљавање, решавање стамбеног питања) и др.,
- службе безбедности.

Зато је значајно да се идентификују и потенцијални субјекти – учесници у корупцији из домена ових али и других функција у систему одбране. У идентификацији потенцијалних субјеката на „осетљивим“ радним местима посебну улогу имаће припадници организационе целине Министарства одбране надлежни за правне и војнополицијске послове, који ће унапред извршеном анализом, кроз предмете из праксе већ идентификовати одређене категорије субјеката. Без обзира на то да ли је било процесуираних субјеката – припадника Министарства одбране и Војске Србије за кривична дела корупције, наведене области, због природе посла, представљају најосетљивије области, како у цивилном сектору, тако и у систему одбране.

Мотиви, интереси и циљеви субјеката корупције

Да би свеобухватно сагледали проблем корупције, што је важно за изградњу интегритета како припадника система одбране, тако и његових институција, посебну пажњу потребно је посветити мотивима, интересима и циљевима субјеката који посежу коруптивним делима. Ако узмемо у обзир да су најчешћи мотиви корупције личне природе, да на основу њих субјекти утврђују своје интересе који се огледају у бољем и лагоднијем животу појединаца и њихових породица, задовољавању егзистенцијалних питања, остваривању што бољег друштвеног и професионалног положаја, онда није тешко утврдити уобичајене циљеве прибегавања коруптивним делатностима.

Циљ корупције је, свакако, остваривање незаслужене погодности за себе или друго физичко или правно лице. Основни мотив је новац, односно нелегална зарада. Ако је трка за новцем једна од утврђених потреба, односно слабости човека, онда није тешко установити један од битних узрока настанка корупције. Остаје питање: зашто човек (лекар, судија, полицајац, службеник и др.) пристаје да прими мито? Општи митови о коренима корупције су да је то: а) у људској природи, б) резултат одређене културе, менталитета, обичајности, начин живота и понашања, в) привилегија првенствено транзиционих и земаља у развоју, г) сиромаштво. Сваки од ових митова може бити потребан, али не и довољан услов за настанак корупције. Џ. Попе пише да је корупција „комбинација могућности и склоности”.²⁵

У разради овог дела посебно је важна етичка димензија идентификовања интереса и циљева појединца, институције и, на крају, државе, као и могућност налажења некакве равнотеже у мноштву интереса и циљева, како појединачних, тако и групних.

Манифестне и латентне коруптивне делатности

Ефикасна борба против корупције у систему одбране није могућа без прецизне идентификације облика криминалног понашања која се могу сматрати корупцијом. Идентификовање облика криминалног понашања, који се могу сматрати корупцијом на различитим нивоима у систему одбране, веома је комплексно и осетљиво друштвено питање.

Овом образовном чиниоцу садржаја изградње интегритета приступамо са становишта да коруптивна дела подразумевају дела активног и пасивног подмићивања, трговине утицајем и злоупотребе јавних овлашћења одговорног службеног лица или лица која врше послове од јавног интереса. Неминовно је сложити се са чињеницом да припадници система одбране припадају категорији службених лица или лица која врше послове од јавног интереса. Према томе, неоспорна је чињеница да и субјекти система одбране могу предузимати коруптивне делатности, како у виду примања, тако и у виду давања мита. У овом делу разраде садржаја потребно је идентификовати постојеће и могуће коруптивне делатности у којима се могу наћи припадници система одбране.

Методe за идентификацију коруптивних делатности и начини превентивног и куративног деловања субјеката система одбране на супротстављању корупцији

Када је реч о овом чиниоцу садржаја образовног профила потребно је нагласити да је он у уској вези са претходним. Корупција је, дакле, веома сложена друштвена појава која се одиграва „иза затворних врата”, па је због тога њено детектовање, идентификовање и доказивање тежак и мукотрпан посао, како надлежних органа, научних институција, медија и цивилног друштва у националним земљама, тако и међународних организација и институција.

²⁵ Dž. Pop, *Antikorupcijski priručnik*, Transparency international, Beograd, 2004, 34.

Националне и међународне институције бавиле су се многим аспектима корупције по различитим областима друштвеног живота. Познавајући манифестне облике корупције у систему одбране, а и ван њега, потребно је утврдити и садржаје који ће полазнике овог образовног модула оспособљавати за примену метода утврђивања корупције, али и давати им конкретна упутства о томе коме и како пријавити уочене коруптивне делатности у свом окружењу.

Потребно је посебно узети у обзир специфичности система одбране и примењен принцип субординације који додатно усложњава начине пријављивања. Због тога је важно истаћи могућност сваког припадника система одбране да без каснијих последица по свој положај може да пријави уочене коруптивне делатности, што је од пресудног значаја за доношење једне такве одлуке.

Ефекти изградње интегритета и сузбијања корупције

Да би припаднике система одбране мотивисали да узму активно учешће у изградњи интегритета, што је један од битних услова за супротстављање корупцији потребно их је упознати и са штетним ефектима корупције по државу, њене институције, али и сваког појединца. На проблеме корупције у савременим државама непрекидно указују представници домаћих и међународних организација и институција, који путем различитих облика и форми позивају националне државе и међународне организације на сталну и систематску борбу против корупције.

Полазећи од хипотетичке претпоставке о раширености корупције у балканским земљама, многе националне и међународне организације, као што су *Transparency International*, UNDP и друге, континуирано реализују истраживања која показују да је корупција веома раширена друштвена појава у овим земљама и да се тешко открива, евидентира и доказује.

Гледајући кретање индекса перцепције корупције у земљама југоисточне Европе у последњих пет година, од 2010. до и 2014, који се објављује у годишњем Извештају међународне организације *Transparency International (Global Corruption Barometer: Report 2012)*²⁶, јасно се види да је корупција главна претња са којом се суочавају ове земље, као и целокупно човечанство. Србија је 2014. године на индексу

²⁶ Међународна организација *Transparency international* врши редовна истраживања индекса корупције које саопштава у *Global Corruption Report*. Према овом глобалном Извештају *Transparency international* у 2012. години, од 176 земаља у којима је мерен индекс корупције: Словенија је на 37. месту по рангу, са скором корупције од 61; Мађарска је на 46. месту по рангу, са индексом корупције од 55; Хрватска је на 62. месту по рангу, са индексом корупције од 46; Румунија је на 66. месту по рангу, са индексом корупције од 44; Босна и Херцеговина је на 72. месту по рангу, са индексом корупције од 42; Бугарска је на 75. месту по рангу, са индексом корупције од 41; Црна Гора је такође на 75. месту по рангу као и Бугарска, са индексом корупције од 41; Србија је на 80. месту по рангу, са индексом корупције од 39; Грчка је на 94. месту по рангу, са индексом корупције од 36; Косово је на 105. месту по рангу, са индексом корупције од 34, и Албанија је на 113. месту по рангу, са индексом корупције од 33.

Према извештају *Transparency international* за 2013. годину, на табели Индекса перцепције корупције, Србија се од 177 земаља и територија налази на 72. месту. Примера ради, најмање корумпирани земље су Данска (90) Финска (90), Нови Зеланд (90), Шведска (88), Сингапур (87), Швајцарска (86), Аустралија (85) а најкорумпираније Сомалија (8), Северна Кореја (8), Авганистан (8), Судан (13). Две трећине земаља имају резултат испод 50, што само указује колико је корупција озбиљан светски проблем.

перцепције корупције од 175 држава заузела 78. место, са скором од 41. То значи да је и даље испод светског просека високо корумпирана земља. Разлог за овакву корумпираност српског друштва лежи, пре свега, у његовој дубокој моралној кризи.

Индекс перцепције корупције рангира земље и територије, на скали од 0 до 100, на основу тога колико је корумпиран њихов јавни сектор, тако да 0 значи да се земља сматра веома корумпираном, а 100 значи да у њој нема корупције. Године 2013. од 177 земаља Србија је била на 72. месту, а индекс корупције био је 42, 2012. године од 176 земаља на 80. месту, 2011. од 183 земље на 86 месту, а 2010. године од 178 земаља на 78 месту. Сада су Словенија, Хрватска, Македонија, Црна Гора, Румунија и Бугарска по индексу перцепције корупције испред Србије, док је иза нас Босна и Херцеговина, са којом смо прошле године делили исто место. Упркос уложеној енергији, утврђењу нових органа и агенција, показује се да антикорупцијске мере нису довољне. Најмању корупцију имају Данска, Нови Зеланд, Финска, Шведска, Норвешка, Швајцарска, Сингапур, Холандија, Луксембург и Канада, а највећу Јужни Судан, Авганистан, Судан, Северна Кореја и Сомалија, која је последња.

Постојећи степен корупције у овим и другим земљама уништава животе људи и друштвених заједница и подрива саме темеље тих земаља и њихових институција. Корупција генерише опште незадовољство које прети да додатно дестабилизује ионако крхка друштва и погорша укупну политичку, економску, социјалну и безбедносну ситуацију у њима, која у крајњем може да доведе до сукоба на различитим нивоима.

Систем одбране, као један од најважнијих чинилаца политичког система једне државе, требало би, по правилу, и да ужива највећи углед, а припадници система одбране да представљају добро селектоване кадрове. М. Г. Итон указује на суштинску одлику сваке професије, према томе и војне: „Ако желите да будете богаташ и ако мислите да можете то да будете, не треба да ступате ни у једну професију. Ни у једној од њих не постоји поштен начин да се обогатите. Постоје законски начини, али ниједан начин који бисмо ви и ја назвали поштеним.”²⁷ Сваки облик корупције идентификован у систему одбране нарушава његов углед у држави и друштву, ствара неповерење грађана, а самим тим и слабљење његових функција.

Разорни ефекти по државу и њене институције на крају се рефлектују и на појединце, припаднике система одбране. Идентификација ових ефеката може бити додатни мотив припадника система одбране да свако на свом нивоу предузме мере из своје надлежности, упусти се у борбу против корупције и, ако затреба, пријави и најближег сарадника из свог окружења уколико уочи његово коруптивно деловање.

Закључак

Савремени свет налази се у општем трагању за новим садржајима и формама сопствене безбедности, а тиме и трагању за успостављањем и изградњом најефикаснијих система одбране. Да би државе успеле да реализују овај сложени захтев морају уложити знатан труд да институције које чине окосницу система одбране заштите од штетних друштвених појава, а корупција је свакако једна од њих.

²⁷ М. Šefer i M. Palkaluk, *Razumevanje računovodstvene etike*, Službeni glasnik, Beograd, 2009, 74.

Образовање данас представља важну друштвену потребу. То је један од битних разлога због којег му, ради изградње интегритета, како појединачно, тако и институција система одбране, придајемо посебан значај и у борби против корупције. Само образован, добро обучен и високо моралан припадник система одбране може ефикасно да се супротстави овом штетном начину друштвеног општења и деловања. Постоје реалне претпоставке да се са успостављањем нове моралности започне управо у систему одбране.

У том смислу битно је установити и развијати квалитетне и ефикасне садржаје образовног модула за изградњу интегритета за борбу против корупције, како би се створили повољни услови да систем одбране остварује своју предвиђену функцију. Због свега наведеног наш предлог садржаја образовног модула за изградњу интегритета система одбране у борби против корупције излажемо јавној и стручној критици. Циљ нам је да доносиоци одлука схвате потребу за увођењем оваквих и сличних образовних модула који морају бити прецизно садржајно формулисани и научно засновани.

Литература

- [1] *Društveni aspekti organizovanog kriminala*, A. Fatić i B. Banović (urednici), Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2011.
- [2] *Borba protiv korupcije – iskustva i poređenja*, priredio dr Jovan Ćirić, Institut za uporedno pravo, Beograd, 2013
- [3] Poup Dž., *Antikorupcijski priručnik*, Transparency international, Beograd, 2004.
- [4] *Korupcija osnovni pojmovi i mehanizmi za borbu*, priredio G. P Ilić, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2007.
- [5] Šefer M. i Palkaluk M.: *Razumevanje računovodstvene etike*, Službeni glasnik, Beograd, 2009.
- [6] Van Eekelen W., Fluri H. P.: *Defence institution Building*, Viena and Geneva, 2006.
- [7] Митровић Д.: *О правној држави и другим правним темама*, Београд 1998.
- [8] Зборник радова „Организовани криминалитет”, Београд, 2005.
- [9] *Зборник са међународног научног скупа на тему „Злоупотреба моћи”*, Удружење за међународно кривично право, Београд, 2014.
- [10] *Зборник са међународног научног скупа на тему „Корупција и људске слободе”*, Међународно удружење кривичара, Београд, 2009.
- [11] *Кривични закон Републике Србије*, Београд, 2004.
- [12] М. Анђелковић: *Животописи знаменитих Срба, биографске приче*, Златоусти, Београд, 2003.
- [13] Велимировић Н.: *Не кради државу*, Манастир Лелић, Ваљево, 2003.
- [14] Рајс А. Р.: *Чујте Срби! Чувајте се себе*, Фондација „Др Арчибалд Рајс”, Епархија шабачко-ваљевска, Цирих-Београд, 2004.
- [15] Вуковић С.: *Коментар Кривичног законика*, Пословни биро, Београд, 2005.
- [16] http://www.ohr.int/ohr-dept/afd/int-ref-ef/coe-crim-lcc/default.asp? content_id=5257